

ESHITISHIDA NUQSONGA BO'LGAN BOLALAR DIAGNOSTIKASI

Babajanova Dildora Xusinbaevna

Alfraganus universiteti Defektologiya yo'nalishi talabasi

Karimova Z.

Alfraganus universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasida o'qituvchisi

Anatatsiya: *Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning kasallik tarixi. Karlar va qisman kar bo'lib qolgan bolalar. eshitishida nuqsoni bor bolalarning nutqini rivojlantirish chora tadbirlari.*

Kalit so'z: *Eshitishida nuqsoni bor bolalar, kar va qisman karlar, prezidentimizni 2016-yil 29-dekabrda qarori, nutq, ortikulyatsion apparat, N.Neyman, psixik rivojlanishi, akustik ta'surot*

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarga pedagogik va korreksion ta'sirning samarali natija berishi eshituv funksiyasining holatini o'z vaqtida o'rganishga bog'liq. Shuning uchun har qanday malakali surdopedagog eshituvni tekshirish metodlarini bilishi kerak. Audiologiya eshituv funksiyasini tadqiq qilish metodlarining ikki asosiy guruhiga ega: subyektiv metodlar - tekshiriluvchining subyektiv ko'rsatkichlarini qayd etishga asoslanadi; obyektiv metodlar - uning natijalari tekshiriluvchining hohish va irodasiga ham bog'liq bo'ladi. 'sixoakustik yoki subyektiv metodlar qo'llanishi jihatidan sodda bo'lgani tufayli ko'roq qo'llaniladi. Biroq ularning natijasi tekshiriluvchining psixologik tayyorligi, berilayotgan signallarga adekvat yondashish hohishiga va boshqalarga bog'liq. Bundan tashqari obyektiv natija olish kerak bo'ladigan holatlar vaziyatdan qat'iy nazar ham bo'ladi, masalan, eshituv nogironlikni eks'ertizasida kasbiy yaroqlilikni baholashda. Subyektiv metodlar kichik yoshdagi bolalarni tekshirishda, shuningdek intellektual va ruhiy nuqsonlarga ega bolalarni tekshirishda qo'llanilmaydi. Bizning Respublikamizda og'ir eshituv nuqsoniga ega bolalar uchun maxsus maktablar keng tarmoqlangan. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar ikki xil turli ti'dagi maktablarda:

1 - kar bolalar uchun mo'ljallangan maktab;

2 - zaif eshituvchi va kech kar bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan maktabda ta'lim-tarbiya oladilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun esa xuddi shu nomdagi maktabgacha ta'lim muassasalari mavjud. Yuqorida qayd etilgan maktablardagi maqsad qilib qo'yilgan vazifalarni bilish uchun eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar qanday guruhlariga bo'linishini bilish kerakdir. O'z-o'zidan bunday bolalar uchun mavjud maktablarning nomlari bizning diqqatimizni ushbu bolalarning barchasi eshitish qobiliyatining buzilish darajasiga qarab

ikki asosiy guruhga bo‘linishiga qaratadi. Tajribalarning ko‘rsatishicha, turli eshitish nuqsoniga ega bolalarni birgalikda o‘qitish yetarli darajada natija bermasligini ko‘rsatdi.

Eshituv nuqsonining turli darajadaliigi va ana shundan kelib chiqadigan ruhiyat shakllanishining xilma-xilligi, ularni o‘qitish va tarbiyalashda turli sharoitlarning talab qilinishiga olib keladi.

Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarning defferensiyalashgan ta‘lim olishlarini tashkil etish uchun turli tasniflash tamoyillari ma‘lum (D.Kardano, J.Itar, Y.T.S‘eshnev).

Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarning ilmiy asoslangan tasnifini yaratish zaruriyati tug‘ildi. L.V.Neyman tomonidan yaratilgan eshitish nuqsonlari tasnifi eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarni maxsus differensial o‘qitishni amalga oshirish uchun pedagogik jihatdan mos keladi.

Bolaning umumiy rivojlanishi uchun eshituv analizatorining normal funksiyasi alohida ahamiyatga ega. Eshitishning holati bolaning shaxs sifatida kamol to‘ishida psixologik va nutqiy rivojlanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Uning kelajakdagi taqdiri ko‘‘incha eshitish nuqsoni qaysi yoshda kelib chiqqaniga - nutq shakllanishidan oldinmi yoki bolada ayrim lug‘at boyligi va nutqiy muloqot tajribasi borligida sodir bo‘lganligiga bog‘liq. Shuning uchun qanchalik erta eshituv buzilishi aniqlansa va nuqson darajasi qayd etilsa, shunchalik erta reabilitatsiya choralari ko‘riladi, bolaning umumiy rivojlanishiga eshituv nuqsoni shunchalik kam ta‘sir etadi.

Eshituvni reabilitatsiya qilish natijalariga nutqning rivojlanish darajasidan tashqari eshituvning buzilish darajasi va eshitish nuqsonidan keyingi bola rivojlanish sharoiti ta‘sir etadi. Ko‘rsatib o‘tilgan omillar orasida eng muhimi eshituv analizatori darajasi hisoblanadi. Shuning uchun uni aniqlash va baholash muhimligi ortadi, eshitish nuqsoni darajasini ko‘rsatuvchi atamalar ahamiyati ham muhimdir (karlik, zaif eshituvchilik).

“Karlik” atamasi asosan ijtimoiy pedagogik tushuncha hisoblansa, “zaif eshituvchilik” tibbiy muammoligicha qolaya’ti, u reabilitatsiya qilishning xilma-xil konservativ va xirurgik xarakterdagi yo‘llari bilan bog‘liqdir.

Kar va zaif eshituvchi bolalarni samarali o‘qitish uchun ularning har bir kategoriyasining psixologik xususiyatlarini bilish va ularning asosiy rivojlanish yo‘llarini tasavvur eta olish kerak. Ular bilan olib boriladigan maxsus pedagogik ishning ilmiy asoslanishiga bo‘lgan talab, ushbu bolalar har bir guruhining xususiyatlarini psixologik jihatdan chuqurroq o‘rganish kerakligini ko‘rsatdi. Shuning uchun res‘ublikamizda defektologiyaning rivojlanishi bilan birga maxsus ‘sixologiya ham shakllandi va rivojlandi. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish jarayonini yaxshilash vositalarini izlashda maktab o‘quv ishlarining hayot va ushbu bolalar uchun yengil mehnat faoliyati bilan bog‘liqlikni oshirishni nazarda tutadi.

Maxsus psixologiya (surdo'sixologiya) tadqiqotlarida normal eshituvchilar va eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni taqqoslab o'rganish metodidan foydalanadi.

Maxsus psixologiya o'zining nazariy o'rnini ishlab chiqishda o'zaro bog'liq bo'lgan bolalar va pedagogik 'sixologiyaning natijalarini hisobga oladi. 'sixologlar bolaning aqliy va ahloqiy rivojlanishining ijtimoiy shartlanganligini ishonarli qilib ko'rsatib berganlar. Ushbu metodologik muhim o'rin rus fiziologlari I.M.Sechenov va I.P.Pavlovlarning inson oliy asab faoliyati haqidagi ishlarida o'zining tabiiy-ilmiy mustahkamligini oldi.

Alohida yordamga muhtoj bolalarni pedagogik o'rganishning samaraliligi har bir bola haqidagi ma'lumotning to'liqligi, har tomonlamaligi va to'g'riligiga bog'liqdir. Shuning uchun katta ahamiyat birlamchi nuqson xarakteristikasiga alohida o'rin berilgan bolalarni pedagogik o'rganish dasturiga beriladi. pedagog bunday ma'lumotlarni shifokorlardan oladi. Shuning uchun birlamchi nuqson haqidagi klinik ma'lumotlarni qo'shimcha, pedagogik yo'llar bilan olingan ma'lumotlar bilan to'ldirish ehtiyoji tug'iladi.

Bolaning psixologik rivojlanishida eshituvning ahamiyatini ortiqcha baholash qiyin, shuning uchun rivojlanish imkoniyatlarini aniqlash va okustik analizatorni qo'llash bola xarakteristikasi va u bilan ishlash yo'llarini tanlashda juda muhimdir.

Ma'lumki, eshitishning pasayishini har doim ham maxsus tekshiruvlarsiz aniqlab bo'lmaydi, shuning uchun ishtirokchilar eshitish holatini o'rganish maxsus maktab pedagoglarining ham alohida diqqat markazidadir.

Eshituvning audiometrik tekshiruvini odatda otolaringolog yoki audiolog-mutaxassis o'tkazadi. Olingan ma'lumotlar eshituv va nutqning birgalikdagi tekshiruvi jarayonidan olingan ma'lumotlar bilan to'ldiriladi. Tekshirishni shivirlovchi nutqdan boshlash tavsiya etiladi. Keyin eshitishni odatdagi muloqot nutqi va baland nutq orqali tekshirishga o'tiladi. Bunda nutqning eshituv idroki orqali qabul qila olish holatini belgilab berish muhimdir.

Bolaning eshituv funksiyasini o'rganishda katta rol akustik idrok sharoitini o'zgartirib turish va ushbu o'lchovlarni idrok etish jarayoniga ta'siri haqida kerakli tartibdagi hisob-kitob o'ynaydi. Bola nutqiy materialni qanday sohaga tegishli ekanini bilsa, shuningdek umumiy ma'nodan aynan nima haqida ga'irganini to'a olish imkoniyati tug'lsa eshitishni ajratish (differensiatsiya qilish) nisbatan yaxshi amalga oshadi. pedagogik maqsadlarda bolaning nafaqat so'zlarni, balki tovushlarni va tovush kom'lekslarini ham idrok etishni o'rganish muhimdir.

Eshitishi pasaygan bolalar turli tovushlarni idrok etishda turli qiyinchiliklarga duch keladilar. Shuning uchun bolaning eshituv imkoniyatlarini tekshirishda bir-biridan turli xususiyatlari bilan farqlanuvchi tovushlarni differensiatsiya qilishlarini aniqlashga yordam beruvchi og'zaki materiallardan foydalanish tavsiya etiladi (jarangli va jarangsiz, shivirlovchi va sirg'aluvchi kabilar).

pedagog har bir zaif eshituvchi bolaning eshituv imkoniyatlarini aniq bilishi kerak, chunki faqatgina shunda to'g'ri, mos ovoz kuchaytiruvchi apparatni tanlash mumkin.

Bola bilan qancha masofada muloqot o'rnatish mumkinligini, bola nutqni egallash chog'ida duch keluvchi qiyinchiliklarni baholash imkoniyati tug'iladi.

Pedagogning har bir bolaning ko'ruv qobiliyati holatini ham aniq bilishi muhim, bu esa ishtirokchilar bilan ishni tashkil etish maqsadiga mosdir.

Xuddi eshitish holati haqidagi ma'lumotlarni olganidek, ko'rish qobiliyati haqida ham mutaxassis shifokordan tegishli ma'lumotlarni oladi va nihoyat o'z tekshirishlarini qo'shadi. Bunday tekshirish har tomonlama, to'liq, uzoq muddatli bo'lishi kerak. Maqsadga muvofiq tarzda material yig'ish, turli yo'llarni qo'llash, olingan ma'lumotlarni to'liq o'rganish kerak.

Bolaning aqliy rivojlanishi ko'rsatkichi bo'lib faqatgina uning oldiga qo'yilgan to'shiriqning yechimi emas, balki to'shiriqni bajarishda pedagog yordamidan qay darajada foydalangani ham hisobga olinadi. Ma'lumki, aqliy nuqsonga ega bola normal bolaga nisbatan cheklangan ravishda qabul qiladi va egallagan malakasini yangi vaziyatda qo'llay oladi. Shuning uchun pedagogning berilgan to'shiriqni bola tomonidan bajarish faoliyati va natijasiga ko'rsatgan yordami uning aqliy rivojlanishini yaxshiroq xarakterlashga yordam beradi.

Alohida yordamga muhtoj bolalarni pedagog o'rganish dasturiga, shuningdek har bir bolaning shaxs sifatlarini turli tomondan o'rganish olingan ma'lumotlar va uning turli faoliyat xususiyatlari haqidagi ma'lumotlar ham kiritiladi.

1. Bolaning o'quv faoliyati xarakteristikasi o'zlashtirishlik xarakteristikasi (qanday baholari mavjud, qoniqarsiz baholarning asosiy sabablari) ahamiyatli xatolarning analizi (bola turli fanlarni o'zlashtirishda yo'l qo'ygan xatolar).

2. Umumiy aqliy rivojlanish (ong-bilim darajasi, atrof-muhitda mo'ljal olishi, tafakkur faoliyatining oliy formalari: umumlashtirish va mavhumlashtirishning buzilishi).

3. Bola nutqining rivojlanish holati xarakteristikasi. Bola nutqini har tomonlama tekshirish o'z ichiga uning turli tomondan ko'rib chiqishni va rivojlanish yo'llari va o'sishini aniqlashdan iborat.

4. O'qishga layoqatliligi (tezlik, aniqlik va idrok etish kengligi, diqqatni taqsimlash va ko'chirish, diqqatning barqarorligi, kuzatuvchanligi, xotirasi, o'quv materialini tezlik bilan o'zlashtirish: fikrlavchanligi, qiziquvchanligi, fikrlashning o'ziga xosligi).

5. O'qishga munosabati (o'qishga qiziquvchanligi yoki befarqligi, qiziquvchanligining darajasi, o'qishga bo'lgan mas'uliyatni sezish, tirishqoqligi, baholariga munosabati).

6. Tashkillashganligi (sinfda, uy vazifalarini tayyorlashda, pedagog to'shiriqlarini bajarishda).

7. O‘quv bilimi (mustaqil ishlash malakasi, boshlangan ishning oxiriga yetkazilishi, o‘quv faoliyatida samarali foydalanuvchi usullari, ishchanligi, bolaning o‘z nuqsoniga moslashganligi, bajariluvchi harakatlarni o‘zgarish yo‘llari, o‘zini boshqarishi).

8. Mehnat faoliyati xususiyatlari (mehnatga bo‘lgan munosabati, mehnat malaka va ko‘nikmalarining egallanganligi, mehnatda tashkillashganligi va tartiblilik, uzoq muddatli mehnat qilishga odatlanganligi, o‘zgalar mehnatini qadrlashi).

9. O‘yin faoliyati xususiyatlari.

10. Bolalarning individual qiziqishlari va qobiliyatlari.

11. Hulqining umumiy bahosi (o‘zini tinch tutishi, bosiqligi yoki o‘rta harakatchanligi, qo‘zg‘aluvchanligi yoki o‘rta shal‘ayganligi, o‘tira olmasligi, kam harakatliligi).

12. Maktab tartibini bajarishi (bajarish darajasi, yo‘l qo‘yiluvchi buzilishlarning sabablari).

13. Kattalar talablarini bajarishi (chin dildan bajaradi, majburlash ostida bajaradi, ko‘incha bajarishdan bosh tortadi).

14. Jamoaviy hulq-atvori va faolligi xarakteristikasi (hayotiy qiziqishi, jamoa to‘shiriqlarini qanday bajaradi, yig‘ilishlardagi ishtiroki, devoriy ro‘znomalar chiqarishdagi ishtiroki).

15. Hamkasblari bilan bolaning o‘zaro munosabatlari (jamoadagi o‘rni, do‘stlariga munosabati, jamoadagi o‘rnidan qoniqadimi yoki qanday o‘ringa ega bo‘lishni hojlar edi).

16. Ishtirokchilarning xarakter xususiyatlari (yaqqol ajraluvchi ijobiy va salbiy xarakter qirralari, xos bo‘lgan kayfiyat, kayfiyat o‘zgarishlariga sabab nimada).

17. Bolaning maktab internatga munosabati (u yordamidan faxrlanadimi, undan nimani alohida baholaydi, pedagoglar jamoasiga munosabati)

18. Bolaning oila bilan o‘zaro munosabati (ota-onalarning qiziqishlari va kasblari, oila a‘zolarining o‘zaro munosabatlari, bolaning ota-onasi va oilaning boshqa a‘zolari o‘zaro munosabati, oilada bolaga nisbatan qo‘llaniladigan ta’sir etish choralari).

Yuqorida ko‘rsatilgan dasturni bajarish alohida yordamga muhtoj bolalar haqida, ularning turli faoliyatlarida namoyon bo‘luvchi xususiyatlari haqida to‘liq tasavvur olish imkoniyatini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shoumarov G‘. B., Mamedov K.K. Ruhiiy rivojlanishi sustlashgan bolalar.- T.: “O‘qituvchi”, 1995.

2. Petrova V.G., Belyakova I.V. Psixologiya umstvenno otstalyx shkolnikov.-M.: “ASAMEDIA”,2004.

3. Levchenko I.E., Zabramnaya S.D. Psixologo-pedagogicheskaya diagnostika.-M.: “ASAMEDIA”, 2005.

